

Відгук офіційного опонента

доктора економічних наук, професора
РИЖАКОВОЇ Галини Михайлівни на дисертацію Рибак Марії Олегівни
«Розвиток інноваційного підприємництва на засадах сталості»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», галузь знань 07
«Управління та адміністрування» у разовій спеціалізованій вченій раді
Поліського національного університету

Актуальність теми дослідження.

Реалії останніх років показують, що для української економіки питання адаптації до нових викликів більше не є суто перспективним – воно стало щоденною необхідністю. У центрі уваги опиняється проблема поєднання економічної ефективності з екологічною відповідальністю та соціальною доцільністю. У цьому контексті інноваційне підприємництво розглядається як одна з ключових форм господарювання, спроможна адаптуватися до нових умов і сприяти модернізації економіки. Поступова інтеграція України до європейського економічного простору висуває низку вимог до функціонування вітчизняних підприємств, серед яких особливої уваги потребує здатність вчасно впроваджувати інновації, оптимізувати використання ресурсів і забезпечувати стабільність у довгостроковій перспективі. Однак темпи впровадження таких підходів залишаються повільними, а наявні бар'єри – суттєвими. Саме тому потреба в системному науковому аналізі не лише не зменшується, а навпаки – зростає. Нерівномірність змін, складнощі з фінансуванням інновацій, а також обмеженість ресурсів створюють ситуацію, у якій традиційні управлінські практики вже не працюють. Це викликає потребу в науково обґрунтованому переосмисленні тих основ, на яких будується сучасне підприємництво.

З огляду на викладене, дисертаційне дослідження, присвячене теоретичному обґрунтуванню та розробленню методичних підходів до розвитку інноваційного підприємництва на засадах сталості, є актуальним. Робота Рибак М.О. відповідає сучасним потребам національної економіки, відображає стратегічні пріоритети державної політики у сфері інновацій і

сталого розвитку, є науково обґрунтованою та практично спрямованою в умовах глобалізаційних трансформацій і ресурсної нестабільності.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження підготовлене відповідно до положень нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Закону України «Про інноваційну діяльність», а також на основі завдань, визначених «Національною економічною стратегією до 2030 року» та «Стратегією сталого розвитку України». Робота виконана в межах тематики науково-дослідної діяльності кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Поліського національного університету за темою: «Формування моделей функціонування інноваційного підприємництва в умовах сталого розвитку» (номер державної реєстрації: 0123U100847), де автором опрацьовано питання узгодження інноваційних, екологічних та соціально-економічних чинників у системі стратегічного управління підприємством.

Результати дисертаційної роботи також базуються на дослідженнях, проведених у межах плану науково-дослідної роботи кафедри менеджменту та публічного управління Київського національного університету будівництва і архітектури за темою: «Організаційно-економічний механізм розвитку підприємств у системі сталого господарювання» (номер державної реєстрації: 0122U105216), в якій автор узагальнив підходи до оцінювання інноваційного потенціалу, запропонував концептуальні засади формування адаптивної стратегії розвитку підприємств та обґрунтував логіку інтеграції принципів сталості в управлінське середовище.

Під час виконання дослідження використано також результати участі автора в реалізації ініціативного наукового проєкту «Інноваційна парадигма підприємництва в умовах ресурсних обмежень» (внутрішній реєстраційний номер: 23-ІН-ПД), у межах якого розроблено авторське бачення трансформаційних процесів в інноваційному підприємстві та апробовано методичний інструментарій стратегічного аналізу інноваційного розвитку підприємств.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Рецензована дисертація є комплексним дослідженням теоретико-методичних підходів і перспективних напрямів стратегічних напрямів розвитку підприємництва на принципах інноваційності та засадах сталості. Робота є логічно побудованою кваліфікаційною науковою працею із послідовно викладеним матеріалом на базі нормативно-правових актів України, статистичних даних Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, Звітів сталого розвитку Європейської комісії та Організації економічного співробітництва та розвитку, Звітів глобальних організацій, таких як GlobalEntrepreneurshipMonitor та WorldEconomicForum, наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, електронних видань та інтернет-ресурсів та особистих спостережень дисертанта.

У межах дисертації систематизовано наукові підходи до розуміння сутності інноваційного підприємництва, уточнено понятійно-категоріальний апарат, розроблено методичний підхід до оцінювання рівня його розвитку на основі комплексного врахування соціальних, економічних та екологічних чинників. Використано методи логічного узагальнення, порівняння, системного аналізу, економіко-статистичної обробки, моделювання, а також причинно-наслідкового аналізу для обґрунтування взаємозв'язку між витратами на інновації та макроекономічними показниками, що характеризують динаміку підприємницької діяльності в Україні. Застосовано синергетичний підхід для побудови моделі перспектив розвитку підприємництва, враховуючи ефекти взаємодії елементів соціо-економічної системи.

Достовірність наукових положень підтверджується використанням широкої інформаційної бази, яка охоплює нормативно-правові акти, звіти міжнародних організацій (ПРООН, OECD, Європейської комісії), аналітичні огляди GlobalEntrepreneurshipMonitor, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України та інших офіційних

структур. Важливе значення має апробація результатів дослідження на міжнародних науково-практичних конференціях, а також публікація основних наукових положень у фахових виданнях України та виданнях, що індексуються у базах даних Scopus.

Висновки, пропозиції і рекомендації ґрунтуються на результатах критичного аналізу і синтезу, у більшості випадків підтверджені розрахунками або концептуальними моделями, що є достатньо повними та аргументованими; поставлена мета дослідження досягнута повною мірою.

Наукова новизна і практичне значення результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в поглибленні теоретико-методичних засад і розробці науково-практичних рекомендацій з розвитку інноваційного підприємництва на основі принципів сталого розвитку. Її сутність визначається такими положеннями:

Удосконалено:

- запропоновано методичний підхід до комплексного оцінювання рівня розвитку інноваційної підприємницької діяльності з урахуванням соціальних, економічних та екологічних критеріїв, який ґрунтується на адаптованій до українських умов моделі сталого розвитку (с. 62-66);
- обґрунтовано концепцію інтеграції синергетичних чинників у процес формування бізнес-моделі інноваційного підприємства, що дозволяє виявляти ефекти взаємодії між внутрішніми ресурсами та зовнішніми факторами господарювання (с. 132-149);
- розроблено економіко-математичну модель впливу витрат на інноваційну діяльність за видами економічної активності з метою визначення пріоритетів фінансування в межах реалізації Цілей сталого розвитку (с. 158).

Набули подальшого розвитку:

- організаційні принципи побудови структури суб'єкта інноваційного підприємництва з урахуванням інституційних обмежень, можливостей залучення державного ресурсу, доступу до інфраструктури підтримки та особливостей правового поля (с. 137);

- методичне забезпечення діагностики інноваційності підприємницької діяльності шляхом урахування потреб основних стейкхолдерів, специфіки ринку, а також впливу зовнішнього середовища на ефективність впровадження інновацій (с. 41-42);
- підходи до класифікації критеріїв оцінювання інноваційного підприємництва, які поділено на економічні, соціальні та екологічні блоки, що дає змогу інтегрувати результати оцінювання до загального стратегічного аналізу суб'єкта господарювання (с. 61).
- визначення економічного змісту інноваційного підприємництва з акцентом на його соціальну місію, екологічну відповідальність і здатність створювати економічну додану вартість у ринкових умовах (с. 124-125);
- обґрунтування підходу до оцінювання цілісності сталого розвитку інноваційного підприємництва через модель, що відображає емерджентні ефекти синергії – підвищення прибутковості, зниження витрат, оптимізацію інвестиційного навантаження (с. 183-191).

Отримані результати становлять вагоме доповнення до сучасної теорії інноваційного підприємництва, розвивають методологічну базу досліджень сталого розвитку в контексті економічної модернізації. Вони апробовані в освітньому процесі Поліського національного університету, зокрема при викладанні курсів «Методи прийняття управлінських рішень в бізнесі», «Формування сталих бізнес-моделей», «Управління потенціалом підприємства» (довідка № 56/01-17 від 08.01.2025).

Практична цінність результатів полягає в можливості їхнього впровадження в управлінську діяльність суб'єктів підприємництва, які орієнтуються на інновації та принципи сталого розвитку. Запропоновані автором підходи можуть бути застосовані при формуванні регіональних стратегій розвитку підприємництва, розробці внутрішніх політик суб'єктів господарювання, а також у процесі оцінювання інвестиційних ризиків та ефективності витрат на інноваційні заходи.

Рекомендації дисертанта були схвалені до впровадження Агенцією регіонального розвитку Закарпатської області (довідка № 72 від 27.08.2024), де їх застосовано при формуванні стратегічних напрямів стимулювання інноваційного підприємництва. Також результати дослідження використано ТОВ ТК «Полісся-Продукт» (довідка про впровадження № 35 від 14.05.2024) для оптимізації ресурсного забезпечення, зниження екологічного навантаження та підвищення ефективності використання альтернативних джерел енергії.

Рекомендації автора щодо обґрунтування інтеграції сталих підходів у підприємницьку діяльність яка сприяє довгостроковій конкурентоспроможності бізнесу, зниженню ризиків і адаптації до глобальних викликів, включаючи зміни клімату та соціально-економічні кризи схвалено і використано при розробці аналітичної доповіді Національний інститут стратегічних досліджень (довідка № 147 від 30.08.2024).

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях.

Основні теоретичні положення, методичні підходи та прикладні результати, які сформовано в межах дисертаційного дослідження, знайшли відображення в опублікованих наукових працях здобувача. За темою дисертації опубліковано 19 наукових праць загальним обсягом 9,4 ум. друк. арк., що належать автору. До опублікованих праць включено: 1 статтю у науковому періодичному виданні, що індексується у міжнародній наукометричній базі Scopus (0,2 ум. друк. арк. авторського внеску); 5 статей у фахових наукових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних (2,65 ум. друк. арк. належать автору); 10 тез доповідей на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, з яких 5 – у дистанційному форматі, 5 – в очному форматі (1,8 ум. друк. арк.); 3 публікації у колективних монографіях, де авторські розділи охоплюють як теоретичну, так і прикладну частину дослідження (3,7 ум. друк. арк. належать здобувачеві). В усіх статтях зазначено індивідуальний

внесок здобувача; наукові публікації мають активні ідентифікатори DOI, що дозволяє забезпечити їх відкритий доступ та ідентифікацію у науковому просторі.

Основні положення дисертації було апробовано в межах участі у 15 наукових заходах, у тому числі: II Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих учених (м. Дніпро, 25–26 листопада 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція “Diversity and inclusion in scientific area” (м. Варшава, 26–28 серпня 2022 р.); Міжнародна конференція до 100-річчя Поліського національного університету (м. Житомир, 1 листопада 2022 р.); Всеукраїнська конференція “Антикризове регулювання економіки у 2023 році” (м. Одеса, 17 лютого 2023 р.); V Міжнародна науково-практична конференція “Стратегічні пріоритети менеджменту і адміністрування у повоєнний період” (м. Харків, 26 квітня 2024 р.). Загальний обсяг опублікованих матеріалів у збірниках конференцій становить 1,2 ум. друк. арк.

Таким чином, у повному обсязі дотримано вимоги пунктів 8 і 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (у чинній редакції). Публікацій, що містять інформацію, віднесену до державної таємниці або призначену для службового користування, не виявлено.

Оцінка структури, мови і стилю дисертації, відповідність дисертації вимогам МОН і освітньо-наукової програми.

Дисертація написана діловою українською мовою, стиль викладу є послідовним, науково аргументованим. Матеріал структуровано логічно, із дотриманням вимог щодо академічної доброчесності. Текст оформлено відповідно до вимог ДСТУ 3008:2015. Граматичні, орфографічні та стилістичні помилки у тексті дисертації відсутні. Робота містить анотації українською та англійською мовами, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

Загальний обсяг основного тексту дисертації становить 182 сторінки, які включають 34 таблиці та 42 рисунки. Список використаних джерел нараховує 186 позицій і оформлений згідно з ДСТУ 8302:2015. Обсяг додатків складає 23 сторінки. Загальний обсяг кваліфікаційної наукової праці – 242 сторінки.

За структурою робота відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (у чинній редакції). Анотації подано відповідно до змісту дисертації, їхній обсяг (0,22 ум. друк. арк.) відповідний до встановленої норми (0,2–0,3 ум. друк. арк.). Списки використаних джерел розміщено в кінці дисертації, однак не у вигляді окремих переліків до кожного розділу, як це допускається в окремих освітньо-наукових програмах. Зміст та нумерація сторінок відповідають вимогам щодо структури.

Зміст дисертації повністю відповідає освітньо-науковій програмі за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», що реалізується та акредитована у Поліському національному університеті. Тема роботи є актуальною, а дослідження – релевантним до державних пріоритетів розвитку економіки на засадах сталості. Обґрунтовано вибір теми через міждисциплінарний підхід, зокрема синтез інституційного, екологічного та економічного аналізу.

Отримані результати апробовані на міжнародних і всеукраїнських конференціях, відображені в публікаціях у фахових виданнях (у т.ч. проіндексованому Scopus). Особистий внесок автора чітко зафіксовано у колективних працях. Обсяг публікацій (8,65 ум. друк. арк.), з яких здобувачу належить 7,75 ум. друк. аркушів, перевищує мінімально необхідний.

За своїм тематичним змістом дисертація відповідає основним вимогам до кваліфікаційних наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії, за винятком окремих незначних порушень формальних критеріїв оформлення, які не впливають на зміст і якість наукового дослідження.

Академічна доброчесність.

Порушень академічної доброчесності в дисертаційній роботі та в наукових публікаціях, які містять основні результати дослідження, на момент

рецензування не виявлено. Посилання на джерела використаних у тексті положень надані коректно, відповідно до вимог академічного цитування. Випадків фабрикації чи фальсифікації емпіричних, статистичних або аналітичних даних у дисертації не встановлено.

Відповідно до пункту 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (у чинній редакції), не вважається самоплагіатом використання в тексті дисертації фрагментів раніше опублікованих наукових праць здобувача без спеціального посилання, якщо ці праці містять основні наукові результати дисертації та зазначені в її анотації. У поданій дисертації всі наукові публікації здобувача зазначено у переліку праць, що розміщений після анотації, включено до списку використаних джерел, а також наведено у відповідному додатку. У тексті дисертації присутні посилання на публікації автора, включно з тими, що здійснені у співавторстві.

Перевірка на застосування здобувачем систем штучного інтелекту при створенні тексту дисертації не здійснювалася. Водночас текст характеризується стійким авторським стилем викладу, логічною побудовою аргументації та узгодженістю лексико-синтаксичних структур, що свідчить про достатній рівень самостійності та наукової зрілості автора.

Зауваження і дискусійні положення дисертації.

Результати якісного аналізу рецензованого рукопису дисертації свідчать, що поряд з науковими здобутками, робота містить окремі дискусійні елементи й положення, які потребують уточнення.

1. У підрозділі 1.1 дисертації здійснено спробу розкриття генези інноваційного підприємництва в історико-теоретичному аспекті, однак застосовані визначення категорій не завжди є однозначними. Дефініції інноваційного підприємництва подані у широкому діапазоні – від класичних економічних трактувань до сучасних підходів – без достатнього аналітичного зіставлення їх онтологічних і функціональних характеристик. Не конкретизовано, яка саме концептуальна модель інноваційного

підприємництва є базовою для автора, що ускладнює подальше оперування цим поняттям у межах дослідження.

2. У підрозділі 1.2 «Інноваційне підприємництво як ключова ознака сталого розвитку» розкрито зв'язок інновацій з економічною, соціальною та екологічною складовими, однак вплив зовнішньої інституційної середовища і політики держави залишено поза аналітичною увагою. Роль державного регулювання, міжнародних ініціатив та законодавчого поля в реалізації принципів сталого розвитку в інноваційній сфері не висвітлена.

3. У другому розділі дисертації сформульовано аналітичні висновки на основі статистичних показників, однак в окремих випадках не наведено логічних пояснень щодо вибору саме тих чи інших індикаторів ефективності. Наприклад, оцінка «підприємницької активності» подана без уточнення методів її розрахунку, а регіональні диспропорції залишаються неінтерпретованими в контексті цілей сталого розвитку.

4. У третьому розділі авторкою запропоновано концептуальну синергетичну модель розвитку інноваційного підприємництва, однак окремі елементи моделі описані на рівні формулювань. Такі поняття як «синергетичні ефекти розвитку» або «форми прояву синергії» не супроводжуються прикладами, що ускладнює можливість верифікації моделі в умовах реального функціонування підприємств.

5. У змісті роботи фігурує значна кількість таблиць, рисунків та додатків, що свідчить про обґрунтованість результатів, однак у ряді випадків відсутній аналіз їх змісту в основному тексті. Наприклад, рисунки, що стосуються ланцюгів створення доданої вартості або організаційної структури суб'єктів, надані без належного коментаря чи зв'язку з теоретичними положеннями.

6. Слід також відзначити недостатню увагу до питання ризиків інноваційного підприємництва. У дисертації не окреслено підходів до управління ризиками в умовах сталого розвитку, що частково знижує цінність дослідження для суб'єктів господарювання.

Загальний висновок.

Дисертація Рибак М. О. «Розвиток інноваційного підприємництва на засадах сталості», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» у галузі знань 07 «Управління та адміністрування», є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, присвяченою комплексному теоретико-методичному обґрунтуванню розвитку інноваційного підприємництва в контексті реалізації принципів сталості.

У дисертації належним чином розв'язано важливе наукове завдання – визначено науково-методичні засади формування, функціонування та розвитку інноваційного підприємництва на основі принципів збалансованого економічного, соціального й екологічного розвитку. Представлено авторську синергетичну модель сталого інноваційного підприємництва, розроблено інструментарій оцінки ефективності інноваційних процесів, здійснено регіональний аналіз і запропоновано концептуальні підходи до організаційного забезпечення інноваційної діяльності.

У цілому дисертація відповідає пунктам 6, 7, 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (у чинній редакції), а її авторка – Рибак Марія Олегівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність».

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
в будівництві
Київського національного університету
будівництва і архітектури

Галина РИЖАКОВА

Підпис Рижакової Г.М. засвідчую:
Секретар Вченої ради КНУБА

Микола КЛИМЕНКО

